

A szokásos rendkívüli

Mindig beszámolunk a Fővárosi Örmény Klub havi találkozóiról, mindig jó érzéssel, elégedetten:

"...és a megszokottan tartalmas műsor" - írhatnám ezúttal az április 20-i, nagycsütörtökre eső találkozóról. Csakhogy a Klub legutóbbi műsoráról nem lehet egyszerűen azt mondani, hogy "szokás szerint" jó. Ennél sokkal többről volt szó. Akit elkényeztetnek, az végül észre sem veszi, mennyi jóban van része. Nohát, vegyük észre!

A nagycsütörtöki klubest azzal kezdődött, hogy *Vákár Tibor* úr átadta Issekutz Saroltának az ecsmiadzini székesegyház rajzát, mert - mint az idős művész mondta - "minden vonal megrajzolása közben Saroltára gondoltam".

Ez a gyökereinkhez tartozik.

A klub háziasszonya ezután a 85 ével ezelőtti örmény holocaustra emlékeztetett, arra a népirtásra, amely az erdélyi magyarörményeket (őseinket, és személyesen minket) közvetlenül ugyan nem érintett, de a húszadik század első népirtása volt. Ez a "letagadott genocídium". Keleti örmény testvéreinket sújtotta. Vagyis minket. Az emberiséget sújtotta. Gyökereinkhez tartozik.

A Nagyhét és a Feltámadás ünnepe arról szól, amit John Down angol költő oly sokszor idézett verse fogalmaz meg a legegyszerűbben: "...ne kérdezd, hogy kiért szól a harang: érted szól."

Ezután *Bacsó Zoltán* operatőr mesélt arról, hogy *Jankovics Marcellel* több mint egy évtizede csinálják *Az ember tragédiája* animációs filmváltozatát, amely még nincs kész. (Egy komoly, nagylélegzetű és igényes animációs film létrehozása során az évtized nem is túl hosszú idő.)

Bacsó Zoltán elmondta, hogy néhány szín - így például Athén, Bizánc, London - még nincsen készen. Néhány szín Jankovics Marcell átdolgozása és értelmezése szerint más címet visel, például a Paradicsomon kívül (Madách Imre harmadik jelenete) Jégkorszak címmel szerepel, az első Prágai szín (amikor Ádám-Kepler küszködik a mozdulatlan világgal), a Minden olyan sötét címet viseli, az Eszkimó-szín pedig Csend, hó, halál címen "fut". (Nem véletlen, hogy Jankovics Marcell Vörösmarty verssorát idézi: "most tél van és csend és hó és halál... a Föld megöszült...")

Ezután következett kb. 40 percnyi vetítés a már kész jelenetekből, majd megérkezett Jankovics Marcell, aki "elrontotta" saját filmje élvezetét (mert megérkezvén ő maga lett érdeklődésünk központja s nem a filmje), ezért a filmről külön írok, hadd legyen tudatában a kiváló animációs rendező, mit idézett elő képsoraival egy hatvan-hetven főnyi, szépre mindig éhes, a jót befogadó közönségben.

A Klub háziasszonya beszélgetett a vendéggel arról, miféle élmények befolyásolták gyermekkorában, hogyan hatott rá az egyházi gimnázium, vagy a Mühlbeck Károly-féle rajzok egy Benedek Elek-meséskönyvben. A rendező említette soknemzetiségű származását (egy örménymagyar nagyszülővel), a szakma, a rajzfilm vonzását, tanulmányútjait és megfigyeléseit, valamint azt, hogy miként érzi-éli át a magyar nyelv mocsarasodását, amikor lépten-nyomon hallja, hogy "kellemes ünnepeket" mondogatnak az emberek az értelmes és karakán "boldog ünnepeket" kívánság helyett, mert "fiam, a lábvíz kellemes" - hallotta gyermekkorában. (Saját édesapám szavait hallottam újra, ő is ezt mondogatta: "kívánj boldog ünnepet húsvétkor, vagy karácsonykor, mert kellemes csak a lábvíz lehet...")

Nocsak (a már halott) öregek összebeszéltek volna...?

De lássuk a filmet: *Az ember tragédiája*

Madách Imre hatalmas művét többnyire már az iskolában meguntuk, mint minden kötelező olvasmányt. (Ez az irodalomtanárok átka: ha azt akarod, hogy a gyerekek valamit ne szeressenek, tedd kötelező olvasmánnyá... Így jár a kötelező Petőfi, a kötelező Arany, a kötelező József Attila és a kötelező Madách.)

Később Madách Imre műve mellé odaragadt az agyunkban néhány más, kötelezően szomorú, tragikus, magyar "igazság": igaz ugyan, hogy az emberi lét végső titkait kutatja a mű, akár Goethe Faustja, Wolfram Parsifalja, vagy a hindu Bhagavad Gitá, de... de magyarul írták, egy elszigetelt nyelv korlátai közé van zárva, hiába no, hiába no...

Mindez "kötelező" és érettségi tétel, majd kötelezően magyar búsongás, közben a magyar iskolákban ott a falra szögezett felirat:

"Végetlen a tér, mely munkára hív!" (Zárójel, kisebb betűvel: Madách Imre, Az ember tragédiája.) Utána: bizonyítványosztás, gyerekek, mehettek vakációzni! És még egy idézet, amit kötelezően tud minden (vagy legalább minden ötödik) magyar: "Mondottam ember, küzdj és bízva bízzál!"

Ez "Az ember tragédiája". Ez "Az ember tragédiája"?

Ez a magyar irodalom tragédiája.

Az egyetemi évek során ugyan mindehhez még hozzájárul a bölcsész-búskomorság: bezzeg, ha angolul írták volna, bezzeg, ha Madách olasz lett volna, bezzeg, ha német (francia, spanyol) volna ez a mű, sőt, néha még azt is sejtetni engedjük, hogy a sztregovai remete valamelyik húszadik századi, nagy nyugati szerzőt utánozta, mégha egy évszázaddal előbb írta is művét, nem baj, bezzeg, bezzeg, bezzeg...

Bezzeg, ez a mű magyar s magyarul született.

És ha felnőtt fejjel az ember valóban elolvassa Johann Wolfgang von Goethe Faust című mamut-költeményét, amihez igen sok összeszedettség kell, akkor megérti, hogy a Madách-féle Tragédia nem "Faust-doktor - Margit - gonosz Mefisztó - Szép Heléna - Valentin - Boszorkányok - Nyugateurópa-felsőbbrendűség" - féle három(?), hat (?), vagy hetvehét-szög.

Az ember tragédiája nem arról szól, hogy a végén az Úr hangja kijelenti: Ember küzdj és bízva bízzál.

Ezért a néhány szóért nem érdemes leírni több ezer verssort. Persze, csak ezért érdemes leírni azt a sok ezer verssort.

Ebben a csodakölteményben nem lópatás-szarvas-kénkőbűzű Mefisztó szerepel, hanem Lucifer, a legszebb angyal, Isten után a második, a "luci fero", a Fényhozó... aki szereti az embert, Ádámot és Évát.

Tessék figyelmesen elolvasni Madách Imre szövegét. Lucifer szeret és segíteni akar - a maga módján. Rövidlátóan. Őszintén... - és ördögien rövidlátóan.

Ettől olyan igazán keresztényi Madách Imre szövege, keresztényibb a Parsifalnál, a Faustnál, mert nem a kétséget fogalmazza meg, amelyre aztán industriális "igent" mond, mint Faust, hanem a kétség előtt már meglévő, istenhívő bizonyosságot ábrázolja. Madách nem azt "üzeni" nekünk, hogy "mondottam ember, küzdj és bízva bízzál", hanem azt, amit az ember leghívebb földi, anyagi társa, a Fényhozó Lucifer sugall, amikor látképeivel kétségbeesés szélére, a szakadék szélére sodorta az embert: hiába akarsz véget vetni az egésznek, csak egy megoldásod van, ember: élni! Élned kell, tisztességgel, akkor is, ha belehalsz!

Középeurópai? Magyar? Nehéz? Igen: középeurópai, magyar és nehéz. Na, erre az egészre szerződött önmagával Jankovics Marcell, amikor nekilátott animációs filmjéhez.

Az animáció pedig nem csak az, amit John Halász és Walt Disney csinált. Nem csupán az, amit folyvást sugallanak a luciferkók: rajzolj egy kacsát, aztán tervezd meg a mozdulatait és minden egyes mozgásról készíts fázisrajzot, így a kacska lépni, futni, irigykedni, táncolni, főként pedig verekedni fog, tehát életre kelt, vagyis animáltad...

Nem. Az animáció egy véső, amellyel követ faragnak. Egyszerű, bár míves kváderkövet a fal rakásához, vagy éppen Pietát, hogy a római San Pietróban (ma már golyóálló üveg mögött)

csodáljuk a csodaszobrot.

Jankovics Marcell fogta a vésőjét és animálni kezdett. Sok-sok film és még több kultúrtörténeti tanulmány után azt látjuk, hogy a Paradicsomból kiűzött Ádám-ősember - miközben Éva-őssasszony bőroket tereget száradni, vagy a holnapi gabonalepényhez törizúzza a magot - Ádám-ember a tűz mellett Lucifer-kutyával beszélget, tépődik. Kétségei vannak, hiszen megszületett, hiszen a Paradicsomból kiűzetett, hiszen önmaga kívánta az önálló emberré válást és első önálló lépése megrémítette. (Mindannyian így válunk emberré biológiai életünk valamelyik évében.) Madách szövege szerint burmogja a tűz mellett kesergő Ádám-ősember:

"Érzem, hogy amint Isten elhagyott,
Üres kézzel taszítván a magányba,
Elhagytam én is. Önmagam levék
Enistenemmé..."

Ez a Madách-szöveg.

És amikor elhangzik, hogy "önmagam levék enistenemmé", Lucifer (a filmnek ebben a jelenetében malamud-kutya) égnek tartott orral, ahogyan a malamud szokta, hosszasan felvonyít.

Ez a Jankovics-animáció.

Egyiptomban a rabszolga követ vonszol a piramis építéséhez. Aztán már nem is a követ, csak önmagát. A következő emberanyag rálép s ezzel az egyén kváderkövé válva beépül a piramisba. És megint jön a következő. Épül a piramis.

"Milliók egy miatt" - szól a Madách-féle szöveg. Kőről emberre, emberről kőre, a piramis így épül -mondja a Jankovics-animáció.

A prágai színben meghatározott, mechanikus síneken mozognak a kor bábjai, akár a híres prágai Orloj óraművében. Amint Ádám töprengeni s álmodni kezd a forradalomról, vesztülr, gátszerkezete szakadtán pörögni kezd az Orloj...

Az animáció: a lényeg megjelenítése. Ha tetszik: intelligens lerövidítés.

Nehéz élmény lesz Az ember tragédiája, hiszen egy egész (európai? eurázsiai? általános emberi?) kultúrtörténet vonatkozásaira hivatkozik Jankovics Marcell. (A sztrigovai remete gondolataihoz híven.) Mindezt tudnia, éreznie, értelmeznie kell a nézőnek, ha van olyan igénye, hogy önmagát valamivel a Tom és Jerry agresszív történetkéi fölé helyezze. Jankovics Marcell erre késztet a félkész filmmel. Ahelyett, hogy búsmagyarul a saját fejét fogva ismételtetné, miért is nem németül született meg a Madách-mű, inkább nekilátott a Madách-mű húszadik századvégi, európai megjelenítésének.

Ezt láttam. S ezért teszem hozzá, hogy a látott részletek közül - saját szemem szerint - van egy jelenet, amely nem méltó az összes többihez: a Teremtés képsora. Nem tudom, mi a baj. Ha tudnám, Jankovics Marcellhez hasonló animációs rendező volnék. Nézőként az az érzésem, hogy a Teremtés jelenetsora nincs kitalálva. Szegényes, esendő a képsor. Azért-e, mert a csillagászati képek - natúr felvételben és számítógépes animációban egyaránt - nagyon is elárasztottak minket az utóbbi években? Vagy azért, mert eleve iszonyú feladat a teljes zsidó-keresztény Teremtést, annak konfliktusát feldolgozó, filozófiai Madách-szöveget megjeleníteni?

Nagyon várom, hogy elkészüljön a Londoni szín s a többi, még hiányzó rész. És nagyon várom, hogy láthassam és tapsolhassak az egésznek. Mert ha ilyen lenyűgöző gazdagsággal jelenik meg az egész Tragédia, akkor bőven lesz, miért tapsolnom. És már most tapsolok és szorítok.

Dávid Csaba